

KS. KAZIMIERZ ŁATAK CRL* – WARSZAWA

ZARYS DZIEJÓW KANCELARII PREPOZYTURY KŁOBUCKIEJ KANONIKÓW REGULARNYCH DO KOŃCA XV WIEKU. PRZYCZYNEK DO BADAŃ NAD KULTURĄ KLASZTORNĄ W ŚREDNIOWIECZNEJ POLSCE

Streszczenie

Artykuł jest pierwszą próbą opisu kancelarii – organizacji i aktywności – prepozytury kanoników regularnych laterańskich w Kłobucku w pierwszym półwieczu jej istnienia. Aktywność kancelarii prepozytury ufundowanej w 1454 r. z inicjatywy Jana Długosza historyka jest w źródłach poświadczona od 1461 r., aczkolwiek najstarszy z zachowanych dokumentów przez nią sporządzony pochodzi dopiero z 23 kwietnia 1466 r. Kancelaria sporządzała dokumenty wystawiane przez prepozyta oraz przez kapitułę prepozytury, ale świadczyła również usługi na rzecz interesantów zewnętrznych. Do naszych czasów zachowało się dziewięć dokumentów zredagowanych przez kancelarię klasztorną do 1500 r. One też stanowią zasadniczą podstawę źródłową artykułu. Dla ogólnopolskich badań nad systemami kancelaryjnymi i nad dokumentem średniowiecznym nie mają one przełomowego znaczenia, ale są istotne dla studiów regionalnych. Stanowią ważny przyczynek do studiów nad kulturotwórczą i cywilizacyjną rolą prepozytury kłobuckiej, która w tamtym czasie była ważnym ośrodkiem kościelnym na pograniczu małopolsko-wielkopolsko-śląskim.

Słowa kluczowe: kancelarie klasztorne w Polsce w średniowieczu; zakon kanoników regularnych; miasto Kłobuck

---

* Ks. Kazimierz Łatak CRL – prof. historii, Instytut Historii, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
e-mail: k.latak@uksw.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0003-2471-6372>

Wstęp

Badania nad kancelariami polskimi w czasach przedrozbiorowych nie należą do nowości na gruncie polskich kwerend i dociekań naukowych. Mają długą tradycję, sięgającą XIX wieku, a także pokaźną literaturę naukową, którą w swoim czasie zestawiali i omawiali m.in. Janusz Grabowski, Andrzej Wałkowski, Tomasz Jurek, Anna Adamska, Waldemar Chorążyczewski, Maciej Ptaszyński, Janusz Tandecki, Janusz Łosowski, Artur Bruder, Anna Łosowska, Elżbieta Knappek, Marcin Fraś, Marcin Starzyński, Artur Wójtowicz, Artur Hamryszczak i inni¹. Przegląd tejże literatury, odnoszącej się głównie do kancelarii kościelnych (biskupie, konsystorskie, kapitulne, parafialne, klasztorne), zaskakuje jednak stosunkowo niewielkim zainteresowaniem badawczym kancelariami klasztorów kanoników regularnych laterańskich, chociaż zakon ten ma równie dawną historię w Polsce co benedyktyni, cystersi i inne². Kanonicy regularni osiedli w państwie Piastów nie wcześniej niż na przełomie XI i XII wieku, najstarszymi ich ośrodkami były zaś opactwa w Trzemesznie koło Gniezna, na Słęzy koło Wrocławia, przeniesione wkrótce do Wrocławia na Wyspę Piaskową, i w Czerwińsku nad Wisłą. Później dołączyły do nich inne ośrodki, tworząc wokół siebie odrębne kongregacje. Gdy epoka średniowiecza dobiegała końca, kanonicy regularni laterańscy mieli w państwie polskim dwa opactwa (Trzemeszno i Czerwińsk) oraz dziewięć prepozytur: mstowską, kaliską, krakowską, kłodawską, kłobucką, krzepicką, kraśnicką, kurozwęcką i lubrańską; opactwo wrocławskie było już wówczas poza granicami państwa polskiego, chociaż wraz z diecezją wrocławską należało wciąż do gnieźnieńskiej prowincji kościelnej. Najprężniejszymi z nich były: trzemeska, czerwińska i krakowska. Pierwsza obejmowała Wielkopolskę i Kujawy, druga Mazowsze, trzecia zaś Małopolskę. Pozostałe miały zasięg i znaczenie lokalne, aczkolwiek

¹ J. Grabowski, *Kancelarie i dokumenty ksiąg mazowieckich w latach 1341-1381. Ośrodki zarządzania kulturą*, Warszawa 1999, s. 9-12; tenże, *Kancelarie księżęce na Mazowszu (do 1526 roku)*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 213-252; W. Chorążyczewski, *Kancelarie centralne państwa XIV-XVIII w.*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 145-188; M. Koczerwska, *Kancelarie i dokumentacja kościelna*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 339-388; M. Ptaszyński, *Kancelarie i dokumenty Kościołów protestanckich w XVI-XVIII wieku*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 389-406; J. Tandecki, *Dokumenty i kancelarie miejskie*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 407-446; J. Łosowski, *Dokumenty i kancelarie wiejskie*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 447-459; K. Syta, *Dokumenty i kancelarie prywatne*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 459-497; E. Knappek, *Akta oficjalatu i wikariatu generalnego krakowskiego do połowy XVI wieku*, Kraków 2010; M. Starzyński, *Średniowieczny Kazimierz, jego ustrój i kancelaria*, Kraków 2015; A. Wójtowicz, [rec.]: *Marcin Starzyński, Średniowieczny Kazimierz, jego ustrój i kancelaria*, Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, seria *Monografie Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”*, t. 3, Kraków 2015, ss. 183, „Archiwa-Kancelarie-Zbiory”, (2016) nr 7 (9) s. 255-261; A. Hamryszczak, *Bibliografia zawartości półrocznika „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”*. *Tomy 1-100*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 101 (2014), s. 5-91.

² Poczawszy od lat 90. XX wieku znacząco wzrosła liczba publikacji naukowych i popularnonaukowych na temat kanoników regularnych kongregacji laterańskiej w Polsce, ale i tak większość ich ośrodków nie posiada dotąd osobnych i pełnych monografii naukowych.

ważne kulturowo i cywilizacyjnie dla swojego otoczenia³. W ramach niniejszego szkicu podjęto temat kancelarii prepozytury kłobuckiej.

Prepozytura kłobucka, leżąca na pograniczu ziem: krakowskiej, wieluńskiej, sieradzkiej i Śląska oraz diecezji: krakowskiej, gnieźnieńskiej i wrocławskiej, była jedną z mniejszych zarówno w okresie swojej autonomii, jak też formalnej przynależności do kongregacji krakowskiej (1677-1701), i być może z tej racji należy do najsłabiej rozpoznanych i opracowanych naukowo. Zainteresowanie historyków przeszłością miasta i parafii jest niewątpliwie znaczące⁴, ale studia oraz szkice poświęcone wyłącznie i całościowo dziejom, a także kulturze prepozytury kanonickiej są nieliczne⁵. Prepozytura jak dotąd nie doczekała się monografii, a pierwszy pełny katalog jej prepozytów został opracowany i ukazał się drukiem dopiero w 2017 r.⁶ Temat zaś jej kancelarii był zaledwie sygnalizowany w dotychczasowej literaturze naukowej⁷.

Cezura chronologiczna opisu obejmuje pierwsze półwiecze istnienia prepozytury; sprowadza się zatem do lat 1454/1455-1505. Całość rozważań ujęto w dwóch częściach. W części pierwszej zarysowano dzieje prepozytury w przekonaniu, że szersza znajomość środowiska i kontekstu ma istotne znaczenie dla studium wy-

---

³ A. Pobóg-Lenartowicz, *Kanonicy regularni na Śląsku. Życie konwentów w śląskich klasztorach kanoników regularnych w średniowieczu*, Opole 1999; J. Dobosz, *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002; tenże, *Piastowie wobec premonstratensów i innych form kanonikatu regularnego w XII wieku*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, 40 (2007) s. 6-18; K. Łatak, *Kanonicy regularni w dawnej i współczesnej Polsce*, w: *Przemijanie i trwanie. Kanonicy Regularni Laterańscy w dawnej i współczesnej Polsce. Materiały z międzynarodowej konferencji zorganizowanej z okazji 600-lecia fundacji opactwa Bożego Ciała w Krakowie*, red. K. Łatak, I. Makarczyk, Kraków 2009, s. 17-37.

⁴ Literaturę naukową, popularno-naukową i prasową poczynawszy od połowy XIX wieku do 1998 r. zestawiał i omówił szczegółowo prof. Jacek Laberschek. Zob. J. Laberschek, *W czasach piastowskich i jagiellońskich*, w: *Kłobuck. Dzieje miasta i gminy (do roku 1939)*, red. F. Kiryk, Kraków 1998, s. 85-89. Literaturę najnowszą zawiera publikacja: *Zarys dziejów Kłobucka, parafii św. Marcina i okolic*, red. W. Korpeta, A. Sękowicz, Kłobuck 2017.

⁵ Z. Perzanowski, *Spominki klasztoru kłobuckiego*, „Rocznik Muzeum Okręgowego w Częstochowie. Historia”, (1985) z. 1, s. 95-118; A. Pobóg-Lenartowicz, *Kłobuck i kanonicy regularni*, w: *Klasztory, miasta, zamki w życiu i twórczości Jana Długosza*, red. J. Rajman, D. Żurek, Kraków 2016, s. 85-94; też, *Związki Jana Długosza z kanonikami regularnymi (na przykładzie fundacji klasztoru w Kłobucku)*, w: *Jan Długosz herbu Wieniawa (1415-1480)*, red. M. Gogoła, J. Książek, Wieluń 2016, s. 72-85. Nadmienię w tym miejscu, że z autorów obcych najwięcej miejsca w swoich publikacjach poświęcili prepozyturze kłobuckiej: Gabriele Pennotto (1624) oraz Jan Antoni Zungo (1742). Z autorów polskich okresu przedrozbiorowego warto wspomnieć w tym miejscu Michała Akwilina Gorceżyńskiego (1707).

⁶ K. Łatak, *Katalog prepozytów klasztoru i parafii w Kłobucku w latach 1454-1810*, w: *Zarys dziejów Kłobucka, parafii św. Marcina i okolic*, red. W. Korpeta, A. Sękowicz, Kłobuck 2017, s. 550-621.

⁷ Perzanowski, *Spominki klasztoru kłobuckiego*, passim; Laberschek, *W czasach piastowskich i jagiellońskich*, passim; K. Łatak, *Konwenty mstowski i kłobucki w nekrologu konwentu krakowskiego*, w: *Mstów. Miasto, klasztor, parafia na przestrzeni wieków*, red. K. Łatak, Łomianki 2013, s. 437-450.

branego zagadnienia, w drugiej natomiast omówiono kwestie związane z organizacją i działalnością jej kancelarii.

Podjmując pierwszą próbę przedstawienia kancelarii, należy przybliżyć dostępną analizę podstawę źródłową. Dla klasztoru kłobuckiego w tej kwestii nie zachowało się wiele. W 1796 r. część dokumentacji spłonęła wraz z biblioteką⁸, a w czasie II wojny światowej Niemcy wywieźli resztę i dotąd nie natrafiono na miejsce jej ewentualnego zdeponowania⁹. Podstawową zatem bazę źródłową rozważań będzie stanowić jedynie dziewięć odnalezionych dokumentów – jeden w oryginale¹⁰, pozostałe w kopiach¹¹, o których w dotychczasowej literaturze naukowej jedynie nadmieniano. Owszem, dla polskich badań nad dokumentem średniowiecznym nie mają one przełomowego znaczenia, ale są istotne dla studiów regionalnych. Dają bowiem wgląd w życie i kulturę klasztoru oraz otoczenia, w którym klasztor działał, obrazują procesy kulturotwórcze i cywilizacyjne, a także zjawisko transmisji idei w regionie. Z grupy źródeł pomocniczych najważniejszymi będą: zachowana księga rachunków gospodarczych klasztoru z lat 1466-1518, w której znajdują się kopie i koncepty dokumentów wystawionych przez konwent w latach 70. XV wieku¹², a także kopiarze i summariusze kłobuckie przechowywane w zbiorach Archiwum Klasztoru Jasnogórskiego¹³ oraz Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej¹⁴.

Prepozytura od fundacji do końca XV wieku

Prepozytura kłobucka kanoników regularnych należała do późnośredniowiecznych fundacji, aczkolwiek została osadzona na fundamencie parafii istniejącej tu co najmniej od przełomu XII-XIII wieku¹⁵. W połowie XV wieku, gdy urząd proboszcza w Kłobucku dzierżyli Długoszowie, najpierw historyk Jan (1434-1449), a po nim jego młodszy brat noszący to samo imię (1449-1454), przy kościele po-

⁸ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKMKr), sygn. APC 14, s. 279, 647.

⁹ Zob. *Zarys dziejów Kłobucka, parafii św. Marcina i okolic*, s. 170.

¹⁰ Archiwum Klasztoru Bożego Ciała w Krakowie (dalej: ABC), Perg. 108; Archiwum Klasztoru Jasnogórskiego (dalej: AJG), sygn. 118, s. 77.

¹¹ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk/Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (dalej: BPAN/PAU), sygn. 1967, s. 15, 16, 47, 48, 54, 60; ABC, Metrica Conventus Sacratissimi Corporis Christi Canonicorum Regularium Lateranensium Casimiriae ad Cracoviam, II, rkps b. sygn., s. 66-67; AJG, sygn. 118, s. 77; AKMKr, Acta Officialia, t. 20, s. 627.

¹² BPAN/PAU, sygn. 1967; Perzanowski, *Spominki klasztoru kłobuckiego*, passim. Nadmienić wypada, że księga znalazła się w zbiorach BPAN/PAU w Krakowie z darowizny ks. prof. Jana Fijałka (1864-1936). Nie udało się natomiast ustalić, kiedy i w jakich okolicznościach znalazła się w jego posiadaniu. Nie jest wykluczone, że wraz z innymi trafiła do Archiwum Klasztoru Jasnogórskiego, gdzie odnalazł ją ks. J. Fijałek pracujący nad publikacją: *Zbiór dokumentów Zakonu OO. Paulinów w Polsce*.

¹³ AJG, sygn. 97, 118, 119, 128, 138, 1297.

¹⁴ Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie (dalej: AACz), sygn. KP 12, KP 13, KP 16.

¹⁵ Z. Perzanowski, *Zarys dziejów miasta Kłobucka*, „Małopolskie Studia Historyczne”, 1 (1958) nr 2, s. 22-58; Laberscheck, *W czasach piastowskich i jagiellońskich*, s. 147-148; Łatak, *Katalog prepozytów klasztoru i parafii w Kłobucku w latach 1454-1810*, s. 550-621.

stanowiono osadzić kanoników regularnych prepozytury Bożego Ciała w podkrakowskim Kazimierzu, ufundowanej w marcu 1405 r. przez króla Władysława Jagiełłę przy znaczącym współdziałaniu biskupa Piotra Wysza z Radolina. Placówka ta była wówczas jednym z głównych ośrodków w Polsce propagujących nośne wówczas w Europie idee ruchu *devotionis modernae*¹⁶. Dotychczasową parafię diecezjalną, jak anonsuje dokument króla Kazimierza Jagiellończyka z 1 sierpnia 1454 r., przekształcano w prepozyturę kanoniczną w przekonaniu, że będzie to dzieło

Ad honorem Omnipotentis Dei, Beatae Virginis Mariae, et totus Hierarchiae Triumphantis, necnon ad animarum salutem et provecum Regni nostri Poloniae et Episcopatus Cracoviensis ac loci ipsius decus, famam et splendorem¹⁷.

A zatem:

Na chwałę i cześć Boga wszechmogącego, Najświętszej Maryi Panny i wszystkich Zastępów Niebieskich, jak też dla zbawienia dusz, pomyślności Królestwa naszego Polski i Biskupstwa Krakowskiego, a także miejsca tego wyróżnienia, uświetnienia, ozdoby oraz sławy [tłum. – K.Ł.].

Fundacja zatem łączyła w sobie cele doczesne i nadprzyrodzone, państwowe i kościelne, dewocyjne i prestiżowe. Jej beneficjentami miały być państwo, biskupstwo krakowskie, ale nade wszystko miasto i jego kościół. W połowie XV wieku Kłobuck był jednym z najmniejszych ośrodków miejskich w Małopolsce oraz diecezji krakowskiej, ale leżał na pograniczu trzech prowincji oraz trzech diecezji, co nie było bez znaczenia. Próba reintegracji z diecezją krakowską klasztoru w Mstowie podjęta w lipcu 1453 r. przez kard. Zbigniewa Oleśnickiego¹⁸ zdaje się przekonywać, że po przejęciu przez biskupów krakowskich księstwa siewierskiego to pogranicze stało się przedmiotem ich większego niż dotąd zainteresowania. Fundacja nie należała wprawdzie do wielkich ani bogatych, ale w zamierzeniu fundatorów miała pełnić ważną i wyrazistą rolę. Z jednej strony miała wzmocnić kulturowo pogranicze oraz podnieść prestiż miasta i parafii, uczynić z miasta ośrodek o wyższym potencjale kulturotwórczym i cywilizacyjnym, a z drugiej sta-

¹⁶ M.A. Gorczyński, *Schema de Canonis Regularibus Lateranensibus Congregationis Cracoviensis*, w: Joannis de Nigra Valle, *Genealogia Sacri et Apostolici Ordinis Canoniorum Regularium*, Kraków 1707, s. 84; Perzanowski, *Zarys dziejów miasta Kłobucka*, s. 22-58; Laberschek, *W czasach piastowskich i jagiellońskich*, s. 147-148; Łatak, *Kongregacja krakowska kanoników regularnych laterańskich*, s. 101-106; tenże, *Katalog prepozytów klasztoru i parafii w Kłobucku w latach 1454-1810*, s. 550-621; K. Łatak, S. Nalbach, *Ze studiów nad kulturą umysłową kanoników regularnych krakowskiej prepozytury Bożego Ciała w XV i XVI wieku*, Kraków 2009; K. Ożóg, *Kościół krakowski w Królestwie Polskim w czasach Władysława Jagiełły*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 141 (2014) z. 2, s. 289-313.

¹⁷ AKMKr, Acta Officialia, t. 20, s. 475-480; ABC, Teka: Różne klasztory 1485-1843, sygn. B 160, s. 149; AJG, sygn. 297, s. 3-4; Łatak, *Katalog prepozytów klasztoru i parafii w Kłobucku w latach 1454-1810*, s. 551.

¹⁸ K. Łatak, *Reintegracja prepozytury mstowskiej z diecezją krakowską w świetle dokumentu kardynała Zbigniewa Oleśnickiego z 1453 roku*, w: *Z uczniami, kolegami i przyjaciółmi w świecie nauki. Prace dedykowane profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. W. Chorążyczewski, A. Ceglińska, Olsztyn 2014, s. 433-445.

nowić trwały pomnik Długoszowej obecności i aktywności religijno-kościelnej w regionie.

Pomysłodawcą i inicjatorem fundacji był ksiądz Jan Długosz starszy (1415-1480), najwybitniejsza postać życia kulturalnego u schyłku polskiego średniowiecza, znakomity gospodarz, dyplomata, dziejopis, a wówczas kanonik krakowskiej kapituły katedralnej oraz zaufany współpracownik i dworzanin biskupa krakowskiego i kardynała Z. Oleśnickiego (†1455)¹⁹. „Widząc, że brat jego Jan Długosz młodszy, przy kościele nie rezyduje”, a parafia jest rozległa i wymagająca większej troski duszpasterskiej, zaczął działać, aby temu zaradzić „i w ten sposób klasztor kłobucki dla dwunastu zakonników został ufundowany i założony”²⁰. Do fundacji przekonał najpierw samego kardynała oraz królową Zofię Holszańską (†1461), a przez nich dotarł do króla Kazimierza Jagiellończyka (†1492), który był właścicielem miasta i dzierżył prawo patronatu nad jego kościołem. W takim porządku działał historyk, gdy w 1450 r. zaplanował niedoszłą fundację kartuską w podkrakowskim Kazimierzu²¹. Toteż mistrza Jana Długosza uznawał później konwent za swojego rzeczywistego fundatora²², chociaż w zaszczytnym katalogu fundatorów i benefaktorów przywoływał również króla Kazimierza Jagiellończyka, który przyzwolił na fundację i dla jej realizacji zrezygnował z prawa patronatu nad kościołem²³. *Spominki* klasztorne prepozyta Andrzeja z Szadka sygnalizują, że w późniejszym okresie kanonik Jan Długosz nie zapominał o swojej pierwszej klasztornej fundacji, ale poświęcił jej wiele czasu, zainteresowania oraz pieniędzy. Dzięki jego szerokiemu wsparciu i nakładom konwent zaczął wznosić nowy kościół, a w 1480 r., niedługo przed swoją nagłą śmiercią, już jako arcybiskup nominat lwowski, osobiście zjawił się w Kłobucku, by zobaczyć ukończone fundamenty i najpewniej położyć kamień węgielny²⁴. Kronikarz poznał dobrze klasztor kanonicki w podkrakowskim Kazimierzu, z uznaniem odnosił się do jego or-

¹⁹ S. Ranotowicz, *Casimiriae civitatis urbi Cracoviensi confrontatae origo. In eaque ecclesiarum erectione et religiosorum fundationes nec non series, vitae, res gestae praepositorum Conventus Canonice Regularium Lateranensium S[ancti] Augustini ad Ecclesiam Sacratissimi Corporis Christi descriptae*, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (dalej: BJ), rkps sygn. 3742/III, k. 11; Perzanowski, *Zarys dziejów miasta Kłobucka*, s. 22-58; M. Rożek, *Kościelne fundacje Jana Długosza*, „*Analecta Cracoviensia*”, 12 (1980) s. 319-321; M. Kowalczykówna, *Wypisy do biografii Jana Długosza z ksiąg sądowych Kurii Metropolitalnej w Krakowie*, „*Analecta Cracoviensia*”, 12 (1980) s. 237-315; Łatak, *Katalog prepozytów klasztoru i parafii w Kłobucku w latach 1454-1810*, s. 551-552.

²⁰ *Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis Liber Beneficiorum Diocesis Cracoviensis* (dalej: LB), t. 3: Monasteria, red. A. Przeździecki, Kraków 1864, s. 164.

²¹ F. Sikora, *O fundacji kartuskiej Jana Długosza*, „*Kwartalnik Historyczny*”, 80 (1973) nr 4, s. 872-873; Łatak, *Katalog prepozytów klasztoru i parafii w Kłobucku w latach 1454-1810*, s. 553.

²² „*Domini Długosch senioris canonici Cracoviensis, fundatoris nostri monasterii Clobuczensis*” „*Dominus Długosch senior canonicus Cracoviensis, fundator huius monasterii*”. Zob. BPAN/PAU, sygn. 1967, k. 70v; Perzanowski, *Spominki klasztoru kłobuckiego*, s. 108, 110.

²³ AJG, sygn. 297, s. 3; AKMKr, AVCap, 15, s. 122v.

²⁴ „*Item eodem Anno [1480] fundamenta ecclesie Clobuczensis erecta sunt presente domino Długosz, pro tunc elevato ad sedem archiepiscopalem ecclesie Leopoliensis (...)*”. Zob. tamże, s. 111.

ganizacji, kultury wewnętrznej i działalności parafialnej²⁵, nie dziwi zatem fakt, że myśląc o daleko lepszym funkcjonowaniu parafii kłobuckiej i prestiżu miasta, z którym Długoszowie byli związani urzędem od początku XV wieku, sięgnął właśnie po kanoników tejsze prepozytury.

Rozmowy na temat otwarcia klasztoru w Kłobucku musiały się rozpocząć najpóźniej na wiosnę 1454 r., ponieważ 20 marca 1454 r. ks. Jan Długosz młodszy występował jeszcze jako proboszcz kłobucki²⁶. Ze strony konwentu krakowskiego rozmowy prowadzili bez wątpienia prepozyt Gaspar Polak (1439-1464)²⁷ oraz przeor Szymon (†1457)²⁸, obaj dobrze znani kanonikowi J. Długoszowi. Król Kazimierz Jagiellończyk odniósł się przychylnie do projektu. Dokument przyzwalający na fundację wystawił w czwartek 1 sierpnia 1454 r. w Toruniu. Kardynał Z. Oleśnicki zatwierdził fundację, potwierdził wybór pierwszego prepozyta w osobie księdza Filipa z Krakowa i przekazał kanonikom regularnym duszpasterstwo parafialne dokumentem wystawionym w czwartek 5 lutego 1455 r. w Krakowie. Bullę papieża Aleksandra VI, potwierdzającą fundację i dotychczasowe uposażenie, prepozytura uzyskała dopiero 9 grudnia 1492 r.²⁹ Otrzymała ona kanoniczny status ośrodka samodzielnego, aczkolwiek zależnego od jurysdykcji biskupów krakowskich. Kanonicy regularni laterańscy w Polsce nie posiadali bowiem przywileju egzempcji, jak benedyktyni, cystersi czy paulini³⁰. Nie tworzyli też kongregacji scentralizowanej, jak kanonicy regularni premonstratensi, bożogrobcy, mar-

²⁵ LB, t. 3, s. 143. Zob. też T. Gliński, *Kanonicy regularni (Bożeciałki) w opinii Długosza*, w: *Studia z dziejów Kościoła Bożego Ciała w Krakowie*, red. Z. Jakubowski, Kraków 1977, s. 189-209; tenże, *Opinia Długosza o Kongregacjach Kanoników Regularnych*, Lublin 1968 [mps pracy magisterskiej w ABC]; Łatak, *Kongregacja krakowska kanoników regularnych laterańskich na przestrzeni dziejów*, s. 102; tenże, *Katalog prepozytów klasztoru i parafii w Kłobucku w latach 1454-1810*, s. 551-553; Laberschek, *W czasach piastowskich i jagiellońskich*, s. 147-148.

²⁶ AKMKr, Acta Officialia, t. 7, s. 52.

²⁷ Prepozyt Gaspar Polak pochodził z Krakowa. Miał za sobą bez wątpienia studia w Pradze. Do klasztoru wstąpił nie później niż w 1410 r. W 1414 r. był już po święceniach kapłańskich i pełnił urząd zakrystiana kościoła Bożego Ciała. W latach 1428-1439 był przeorem konwentu. Na urząd prepozyta został wybrany w maju 1439 r. Dobry rządcą, budowniczy korpusu nawowego kościoła Bożego Ciała. W kwietniu 1464 r. złożył urząd, najpewniej z powodu choroby. Zmarł 1 grudnia 1467 r. Zob. K. Łatak, *Poczet rządców opactwa Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie*, Kraków 2005, s. 35-39.

²⁸ Przeor Szymon był pierwszym profesem krakowskiej prepozytury, wytrawnym skrytorem ksiąg, autorem spominek klasztornych. Pochodził z Krakowa albo z Kłobucka. Do klasztoru wstąpił w 1408 r. po studiach uniwersyteckich. Urząd przeora pełnił co najmniej od 1446 r. Zmarł 27 listopada 1457 r. Zob. Łatak, Nalbach, *Ze studiów*, s. 113-114.

²⁹ AJG, sygn. 1302, s. 117; AKMKr, AV 26, s. 128-129; Archiwum Historyczne Kurii Generalnej Zakonu w Rzymie (dalej: ASPIV), sygn. A-3474; Górczyński, *Schema de Canonicis Regularibus Lateranensibus*, s. 97; Łatak, *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu*, s. 86; tenże, *Kongregacja krakowska kanoników regularnych laterańskich*, s. 102.

³⁰ F. Bogdan, *Ze studiów na egzempcją klasztorów w średniowiecznej Polsce*, „Polonia Sacra”, 1 (1957) s. 269-298; tenże, *Sprawa wyjęcia polskich zakonów spod władzy biskupiej*, w: *Sacrum Poloniae Millennium*, t. 10, Roma 1964, s. 3-295; K. Łatak, *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu*, passim.

kwie czy duchacy. Opactwa i prepozytury kanoników regularnych laterańskich były ośrodkami samodzielnymi, a ich współpraca opierała się na wzajemnych konfraterniach³¹.

W 1455 r. zespół zabudowań prepozytury tworzył niewielki murowany kościół, dopiero co wzniesiony drewniany piętrowy klasztor, drewniana rezydencja prepozyta (najpewniej dawna plebania), drewniany budynek szkoły, drewniane budynki gospodarcze³². Całość otoczona była częściowo murem, częściowo parkanem. Na tle skromnej zabudowy miasta zespół prezentował się imponująco³³. Jeszcze 20 maja 1500 r., gdy spisywano akt konfraterni nadanej kanonikowi, oficjałowi i wikariuszowi generalnemu diecezji krakowskiej Janowi z Gosławic Gosławskiemu³⁴, kanonicy zamieszkiwali w drewnianym klasztorze³⁵. Wyznaczone

³¹ Łatak, Nalbach, *Ze studiów*, s. 150-157.

³² Kanonik Jan Długosz tak opisał zespół budynków klasztornych: „Iuxta autem Ecclesiam praefatam, versus partem orientalem et australem, est curia coenobialis optima habend aedificia sed lignea”. Zob. LB, t. 3, s. 164.

³³ A. Jaśkiewicz, *Zabytki sztuki*, w: *Kłobuck. Dzieje miasta i gminy (do roku 1939)*, red. F. Kiryk, Kraków 1998, s. 432.

³⁴ Ks. Jan z Gosławic Gosławski herbu Wieniawa, kanonik krakowski od 1479 r., kustosz wiślicki i kurzelowski, dziekan sądecki, pleban w Bochni, prebendarz w Pełczyskach, oficjał i wikariusz generalny krakowski za rządów kard. Fryderyka Jagiellończyka, współrodowiec, bliski współpracownik i wykonawca testamentu mistrza Jana Długosza. Zmarł w 1505 r. Zob. AKMKr, Acta Officialia, sygn. 14, s. 304; Przybyszewski, *Wypisy*, s. 94; Kowalczykówna, *Wypisy do biografii Jana Długosza z ksiąg sądowych Kurii Metropolitalnej w Krakowie*, s. 274, 275, 311.

³⁵ Dokument spisano „in stuba lignea domus habitationis Religiosorum dominorum canonico-
rum Ordinis Sancti Augustini Conventus Sancti Martini in Clobuczsko”. Zob. AKMKr, Acta Officialia, t. 20, s. 625. Klasztor murowany wzniesiono dopiero na przełomie lat 20. i 30. XVI wieku, a przynajmniej 15 lutego 1519 r. w konsystorzku wieluńskim prepozyt Stanisław z Kłobucka podpisał umowę z budowniczymi – braćmi Mikołajem i Maciejem z Wielunia. Oto tekst zawartej umowy: „Providi Nicolaus et Mathias fratres uterini muratores et oppidani de Wieluń publice recognoverunt, quia contractusu sive forum fecerunt cum venerabilis et religioso fratre Stanislao preposito et cum toto suo conventu in Clobuczskocanonico regularium pro muracione domus ibidem lapideam talem videlicet: quod ipse Nicolaus et Mathias fratres muratores debent erigere ex fundamento parietes et murare lapidibus, videlicet hostia, quotquot fuerint necessaria, ex lapide seu saxo secto, fenestras ad XII cellas et duas stubellas, unam superius pro informaria, alteram pro preposito cum fenestris, gradus lapideos quadratos ex lapidibus sectis, angularis secta ex lapide alias orthy, quotquot fuerint necessaria, prout ipsi domino preposito et suis fratribus seu toti conventui fuerit ad placitum, caminos eciam omnes debent totaliter consumare, prout ipsi domino preposito placuerit; item ipse Nicolaus et Mathias frater suos hoc debent facere propriis sumptibus, lapides ex petra evellere et alios secare, ex petrosis montibus cementum urere, fideliter laborare et pretextu huiusmodi laboris prefati dominus prepositus cum suo conventu debebunt (...) eidem Nicolao et suo fratri Mathie a labore huiusmodi videlicet: muracione, erectione domus, lapidum excussione etc. debent eidem dare CXXX marcas (...) et pro rathabicione seu firmo foro et contractu inter eos facto religiosus frater Mathias nuncius et procurator eiusdem conventus eidem Nicolao et Mathie fratribus muratoribus II marcas dedit, quas ibidem apud acta receperunt (...) Fundamentum vero ipse prepositus cum suo conventu suis impensis debent effodere et rudera educere, calcem seu cementum, lapides pro quadratis et alios pro muro et robora ad fornacem pro excurendo cemento ipse prepositus cum suo conventu tenebuntur ducere et conducere. Preterea ipse prepositus cum suo conventu propter captan-

natomiast uposażenie miało zabezpieczyć byt 12 zakonnikom (*duodecim fratrum habiturum*)³⁶. Ich liczba nie była przypadkowa, stanowiła odniesienie do teologii kolegium apostołskiego, które dla kanoników było prototypem organizacji i aktywności. Trzeba jednakże nadmienić, że do rzadkości należały później lata, gdy rzeczywiście było ich 12 w klasztorze. Najczęściej konwent tworzyło od 6 do 9 zakonników³⁷. Przyczyna tego leżała z jednej strony w średnim uposażeniu prepozytury³⁸, a z drugiej w jej statusie ośrodka o małym znaczeniu kulturowym. Dokumenty fundacyjne zastrzegały, że strój, dyscyplina, kultura i aktywność konwentu mają odpowiadać konwentowi macierzystemu w podkrakowskim Kazimierzu³⁹. W ogólnych założeniach zasada ta była respektowana w Kłobucku⁴⁰. W omawianym okresie konwent prepozytury tworzyły trzy kategorie zakonników: księża, klerycy oraz nowicjusze. Konwersów nie przyjmowano, zastępowali ich służący rekrutowani najczęściej spośród uczniów szkoły parafialnej. Odpowiedzialność za klasztor i parafię spoczywała na prepozycie, którego urząd był dożywotni. W okresie omawianym w artykule klasztorem kłobuckim zarządzali: ks. Filip

---

dam benevolenciam ipsorum muratorum et diligenciam debet eis dare, duntaxat ipsi Nicolao et Mathie, prandium et ipsis absentibus aut aliquo eorum ex eis nemini quidquam loco suo substituere non debent. Quemquidem laborem ipse Nicolaus et Mathias fratres ommissis omnibus aliis laboribus obligaverunt se continuare fideliter et laborare sub censuris ecclesiasticis et penis civilibus ac multis et carceribus (...)" Zob. *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, red. B. Ulanowski, t. 3, Kraków 1908, nr 812, s. 337.

³⁶ LB, t. 3, s. 164.

³⁷ Najstarszy imienny skład konwentu pochodzi z 23 kwietnia 1466 r. W kapitule, która wówczas się odbyła, wymieniono imiennie 6 kanoników. 20 maja 1500 r. konwent kłobucki liczył 8 zakonników.

³⁸ W literaturze mówi się czasem, że fundacja została znacząco uposażona, ale trzeba mimo wszystko zauważyć różnicę między uposażeniem parafii, która do 1454/1455 r. stanowiła beneficjum jednego duchownego, a uposażeniem klasztoru, którego konwent miał liczyć 12 zakonników. Uposażenie parafii (kościół) po objęciu jej przez kanoników regularnych prawie się nie zmieniło. Dopiero aktywność gospodarcza klasztoru przyczyniła się do zwiększenia jego zaplecza materialnego. Ściągalność należności, które gwarantowało uposażenie już w pierwszych latach pobytu kanoników w Kłobucku, stanowiła dość poważny problem. Wcale nierzadko klasztor czekał po kilka lat na wypłatę należnych mu sum i w końcu musiał zwracać się do sądu. Przychody szacowane według nadań, przywilejów i zapisów, dość często nie były przychodami realnymi.

³⁹ W dokumencie królewskim zapisano: „(...) ea tamen condicione quod vivere deberent ea disciplina qua Conventus Corporis Christi Casimiriae regebatur, atque pro prima vice prepositus a regularibus dicta Conventus deputari deberet”, co w języku polskim brzmi: „(...) pod tym jednakże warunkiem, że żyć powinni według tej dyscypliny, która panuje w klasztorze Bożego Ciała na Kazimierzu, a nadto, że pierwszy prepozyt spośród zakonników tegoż konwentu będzie wybrany”. Podobnie zapisał mistrz Jan Długosz w *Liber beneficiorum* diecezji krakowskiej.

⁴⁰ Dowodzą tego: zachowany dokument konfraterni z klasztorem krakowskim wystawiony przez konwent kłobucki 14 sierpnia 1479 r., w którym nadmienia się dobitnie o wspólnym rygorze tych samych statutów i tej samej profesji; list prepozyta kłobuckiego Łukasza z Wielunia do prepozyta krakowskiego Piotra z Lwówka z 25 maja 1525 r.; konstytucje klasztoru kłobuckiego zmodyfikowane i opublikowane w 1732 r.

z Krakowa (1454/1455-1463/1464), ks. Wawrzyniec, magister artium, (1463/1464), ks. Andrzej z Szadka (1465-1483/1484), ks. Wawrzyniec (1483/1484-1488/1489), ks. Maciej Baran (1489/1490-1515). Z urzędów niższych najważniejszy był urząd przeora, z których dla XV wieku znany jest ks. Maciej z Wielunia, ks. Grzegorz oraz ks. Stanisław⁴¹.

Prepozytura, którą skasowano 13 marca 1810 r., nie doczekała się dotąd pełnej i naukowej monografii. Tymczasem jej historia jest ważna dla miasta i jego okręgu. Stanowiła bowiem ważny ośrodek kulturotwórczy i cywilizacyjny, odegrała istotną rolę miastotwórczą, wywarła też duży wpływ na jego życie gospodarcze⁴². Pod względem potencjału ekonomicznego i twórczego, a także zakresu aktywności i osiągniętych efektów nie dorównywała naturalnie takim ośrodkom kanonicznym, jak wspomniane wyżej opactwa w Trzemesznie, Wrocławiu i Czerwińsku czy prepozytury w Krakowie, Kaliszu i Mstowie, ale jej kultura równie pozytywnie przekładała się na kulturę masową okolicy, tworząc dziedzictwo godne uwagi zarówno w wymiarze regionalnym, jak i ogólnopolskim. Nie udało się oczywiście konwentowi uniknąć porażek i zapaści, jak chociażby w 1457 r., gdy miasto zostało złupione i spalone przez oddział wojska księcia oświęcimskiego Janusza, zbuntowanego przeciw królowi⁴³. Napad bez wątpienia wyhamował organizację wewnętrzną konwentu oraz jego aktywność zewnętrzną. Wydaje się, że momentem sporej niepewności dla klasztoru były także lata 1461-1463, gdy fundator mistrz Jan Długosz popadł w niełaskę króla Kazimierza Jagiellończyka, a nawet musiał się przed nim ukrywać, bo został obłożony konfiskatą dóbr i banicją w związku z udziałem w sporze o biskupstwo krakowskie po śmierci biskupa Tomasza Strzemińskiego⁴⁴. Pożar w 1469 r. dostarczył kolejnych poważnych problemów egzystencjalnych. Z zapaści wyprowadzały jednak prepozyturę podejmowane reformy, wsparcie prepozytury macierzystej oraz prepozytury mstowskiej, a także hojność benefaktorów, z których najznakomitszymi przed upływem XV wieku byli niewątpliwie sam fundator Jan Długosz oraz jego rodowiec Jan Gosławski.

Kancelaria prepozytury – organizacja i aktywność

Po tak syntetycznie zarysowanych dziejach prepozytury w okresie piątego półwiecza jej istnienia omówione zostaną kwestie związane z jej kancelarią jako twórcy dokumentacji. Podejmując je, przypomnieć trzeba, bo ma to w tym przypadku fundamentalne znaczenie, że zgodnie z wolą fundatora organizacja, dyscyplina, kultura i aktywność prepozytury kłobuckiej miała odpowiadać jej macierzy w podkrakowskim Kazimierzu, którą fundator znał z autopsji⁴⁵. Klasztor kazi-

⁴¹ Łatak, *Katalog prepozytów klasztoru i parafii w Kłobucku w latach 1454-1810*, passim.

⁴² Laberschek, *W czasach piastowskich i jagiellońskich*, passim.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Łatak, *Katalog prepozytów klasztoru i parafii w Kłobucku w latach 1454-1810*, passim.

⁴⁵ LB, t. 3, s. 143; Gliński, *Kanonicy regularni (Bożeciałki) w opinii Długosza*, s. 189-209. Pierwsza udokumentowana informacja o kontakcie Jana Długosza z kanonikami klasztoru Bożego Ciała pochodzi z 2 kwietnia 1433 r. Klasztor prosił biskupa Zbigniewa Oleśnickiego, aby osobiście uwiecznił kopie dokumentów w sporządzonym wówczas kopiarzu: *Metrica Conventus Corporis Chri-*

mierski miał być dla konwentu kłobuckiego nie tylko prototypem, ale także kryterium rozstrzygającym we wszystkich sprawach⁴⁶. Ewentualne czerpanie z doświadczenia i praktyk innych ośrodków wykluczono. W klasztorze macierzystym w Kazimierzu zaś kancelaria była częścią jego struktury wewnętrznej, podobnie jak oratorium, księżnica, refektarz, dormitorium, kapitułarz, szatnia, spiżarnia czy infirmeria. W statutach nie było postanowień co do kancelarii, ale znajdowały się wzmianki o obowiązkach sekretarza kapituły, odbierania, sporządzania i przechowywania dokumentacji, a także używania pieczęci i przechowywania tłoków⁴⁷. Za kancelarię odpowiedzialny był sekretarz kapituły konwentualnej (*secretarius capituli*), nazywany także notariuszem (*notarius actorum capituli*). Wybierała go kapituła generalna, która w okresie przedtrydenckim odbywała się corocznie, zwykle w oktawie Epifanii. Urząd sekretarza kapituły nie należał do urzędów samodzielnych, łączono go najczęściej z urzędem zakrystiana (kustosz kościoła) oraz mistrza nowicjatu, rzadziej z urzędem przeora czy kustosa biblioteki. Kancelaria nie miała odrębnego pomieszczenia w klasztorze, była tożsama z celą, w której przechowywano dokumentację bieżącą konwentu (korespondencja, księga kapituł, księga profesji, nekrolog, inne). W praktyce dzisiejszej było to archiwum bieżące, do którego dostęp mieli prepozyt, przeor jako jego wikariusz oraz sekretarz kapituły. Naruszenie tego kanonu, jak dowodzi kasus ks. Stanisława z Zatora z 1529 r., groziło surowymi karami, nie wyłączając ekskomuniki oraz długoterminowego więzienia⁴⁸. Przed objęciem urzędu elekt składał przysięgę, że będzie sumiennie wykonywał obowiązki sekretarza, a akt, które będą pod jego opieką, nie udostępni nikomu ani niczego z nich nie usunie. Nie jest znana rota przysięgi składanej przez sekretarza kapituły w okresie przedtrydenckim. O praktyce zaprzysiężania w przeszłości (*iuramentum iuxta veteram consuetudinem, iuxta veterem nostrae Domus consuetudinem*) nadmienia się jedynie w materiałach z ostatniej ćwierci XVI wieku, gdy nowelizowano statuty w duchu potrydenckim. Sporą część prac kancelaryjnych sekretarz wykonywał w celi kancelaryjnej, aczkolwiek korzystał też ze skryptorium, które działało przy bibliotece. Przygotowywało ono głównie materiał (pergamin, papier) do naniesienia treści. Potrzebę wystawienia dokumentu czy sporządzenia listu omawiano w czasie codziennych kapituł, które odbywały się w godzinach porannych, zaraz po odśpiewaniu prymy. Kapituła, w której prawo uczestnictwa mieli zakonnicy *in sacris*, a zatem od święceń diako-

---

sti. Biskup uczynił to w obecności oficjała i wikariusza generalnego kanonika Tomasza z Chrobrza oraz kilku innych kanoników kapituły katedralnej. Notariuszem tej czynności był Jan Długosz. Zob. ABC, *Metrica Conventus Corporis Christi in Casimiria*, I, rkps, b. sygn.; Łatak, Nalbach, *Ze studiów*, s. 299.

⁴⁶ List z czerwca 1525 r. prepozyta kłobuckiego Łukasza z Wielunia do prepozyta kazimierskiego Piotra z Lwówka dowodzi, że konwent kłobucki miał tego pełną świadomość.

⁴⁷ Biblioteka Główna Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (dalej: BGUMCS, Statuty i komentarze do reguły kanoników regularnych w Kraśniku, rkps XV/XVI w., sygn. III 608.

⁴⁸ Ks. Stanisław z Zatora, zwolennik reformacji, sądzony w klasztorze, a także w oficjalacie krakowskim, dostał się nocą do skarbcza, z którego zabrał sporą sumę pieniędzy, a także do celi, w której przechowywano bieżące akta klasztorne, skąd wykrał protokoły przesłuchań oraz wyroki dotyczące jego osoby i zbiegł do Prus Książęcych.

natu, była formą narady. Koncept, czyli brudnopis pisma, przygotowywał sekretarz. Był on prezentowany na kolejnej kapitule. Jeśli kapituła nie wniosła uwag (poprawek, uzupełnień), tekst przepisywano na czysto, a następnie w obecności większości członków kapituły (*maior pars*) czytano jeszcze raz i zawieszano pieczęcie stwierdzające jego autentyczność. Postępowanie w sprawie wystawiania dokumentów oraz odbierania i wysyłania korespondencji określały statuty (*consuetudines*) w rozdziale zatytułowanym: *De custodia sigilli Conventus et litteris eidem missis et per eum mittendis*⁴⁹. W Kłobucku było podobnie, a sygnalizuje to księga rachunków gospodarczych tego klasztoru z lat 1465-1518. Znalazło się w niej bowiem kilka kopii oraz konceptów dokumentów wystawionych przez konwent w latach 70. XV wieku, w tym dwie minuty konfraterni z konwentem macierzystym w Kazimierzu z przekreśleniami i glosami (*sequitur forma confraternitatis*), które dowodzą korekty konceptu przygotowanego przez sekretarza kapituły⁵⁰. Inny ślad pozwalający wnosić, że kancelaria klasztoru kłobuckiego działała podobnie jak kancelaria konwentu krakowskiego jest XVI-wieczna kopia dokumentu wystawionego przez prepozyta Filipa i konwent w kwietniu 1466 r., znajdująca się dzisiaj w zasobie Archiwum Klasztoru Jasnogórskiego. Konstytucje XV-wieczne nakazywały bowiem, aby kopia naśladowcza wystawionych przez konwent dokumentów została zachowana⁵¹. W klasztorze krakowskim ostatnia tego rodzaju kopia wystawiona przez konwent na rzecz miasta Kazimierza pochodzi z 27 września 1623 r.⁵² Gdy zatem klasztor kłobucki w XVI wieku sporządzał na użytek sądowy kolejną kopię dokumentu z 1466 r., musiał korzystać z kopii naśladowczej znajdującej się w archiwum prepozytury.

W pierwszym 50-leciu swojego istnienia klasztor kłobucki, stojący obok kościoła od strony wschodnio-północnej, był skromną przestrzennie budowlą. Kancelaria musiała więc stanowić jedno pomieszczenie z biblioteką i archiwum. Zresztą jedno pomieszczenie na cele biblioteczne, archiwalne i kancelaryjne wyznaczono także w nowym murowanym budynku, wzniesionym w latach 20. XVI wieku. W tym pomieszczeniu bowiem, jak sygnalizują akta wizytacji biskupich, znajdował się nie tylko księgozbiór, ale także księga kapituł oraz księga profesji zakonnych, a to wskazuje, że kancelaria była ściśle zespolona z księżnicą i była jej częścią. W pierwotnym drewnianym klasztorze biblioteka miała swoje pomieszczenie na piętrze w obrębie dormitorium, natomiast w budynku murowanym jej *locum* znajdowało się w dolnej kondygnacji obok refektarza (*circa Refectorium*). Nie udało się natomiast uzyskać wystarczająco przekonujących dowodów, by twierdzić, że w omawianym okresie w klasztorze funkcjonowało również skrypto-

⁴⁹ BGUMCS, sygn. III 600, s. 68-69. Więcej na temat kancelarii prepozytury w Kazimierzu zob. Łatak, Nalbach, *Ze studiów*, s. 312-313.

⁵⁰ BPAN/PAU, sygn. 1967, s. 15, 16, 60.

⁵¹ „Nulla etiam littera sigilletur sigillo conventus nec cuicumque ex parte conventus ligatur, nisi prius lecta in Capitulo fuerit, et copia ipsius per sacristianum reservata”. Zob. BGUMCS, sygn. III 600, s. 68-69.

⁵² ABC, Pergaminy, nr 155. Dokument spisany na pergaminie, opatrzony dwiema podwieszonymi pieczęciami (prepozyta i konwentu), z podpisami prepozyta oraz kanoników biorących udział w posiedzeniu kapituły konwentualnej.

rium. Owszem, w XV wieku i później kanonicy konwentu kłobuckiego kopiowali księgi i pisali kazania, aczkolwiek skromny materiał źródłowy zdaje się przekonywać, że była to nie tyle zorganizowana, co indywidualna praca i na użytek wewnętrzny⁵³. We wspominkach klasztornych nadmienia się pod 1480 r., że starosta krzepicki Dobiesław z Kurozwek (†1496) pożyczał od kanoników księgi do skopiowania⁵⁴, niemniej nie udało się natrafić na wzmianki sygnalizujące, iż interesariusze zewnętrzni zamawiali również w klasztorze przepisanie księgi. Sekretarz kapituły nie korzystał zatem z pomocy skryptorium przy przygotowywaniu dokumentu, lecz wykonywał osobiście wszystkie lub większość czynności. O materiały pisarskie, jak pergamin, papier, inkaust, wosk do pieczęci i narzędzia pisarskie zabiegał prokurator konwentu.

Kancelaria klasztorna przygotowywała dokumenty wystawiane przez prepozyta oraz przez konwent, ale nie tylko. Dane zebrane ostatnio na temat ks. Łukasza z Wielunia, profesa konwentu, a zarazem notariusza publicznego *imperiali auctoritate*, sygnalizują, że kancelaria klasztorna świadczyła również usługi na rzecz interesariuszy zewnętrznych. We wtorek 8 lipca 1500 r. kanonik Łukasz z Wielunia, notariusz publiczny i sekretarz kapituły, wystawił dokument poświadczający polubowne załatwienie sporu o nieuregulowane dziesięciny między kmiećmi wsi Wilkowiecko a prepozytem Jakubem i konwentem mstowskim kanoników regularnych. Problem powrócił jednak pięć lat później i 6 sierpnia 1505 r. ten sam zakonnik musiał spisać kolejny akt ugody między stronami, z tym że klasztor mstowski reprezentował już prepozyt Andrzej. W przypadku interesariuszy zewnętrznych dokument redagowano w celi klasztornej, natomiast spisywano i uwierzytelniano pieczęciami w refektarzu (*in refectorio Conventus sive stuba communi*) w obecności stron. W 1500 r. w refektarzu byli obecni np. prepozyt mstowski Jakub z braćmi, a także kmiecie wilkowieccy: Albert Markosz, Jan Kurzec, Jakub Bystyga, Maciej Żyro, Marcin Sztop, Jerzy Kanuja, Mikołaj Rusek, Jan Puczek, Marcin Kampka, Jan Donia i Stanisław Donia⁵⁵.

Dla XV wieku – jak wcześniej wspomniano – w oryginale zachował się tylko jeden dokument wystawiony przez klasztor, aczkolwiek w różnych archiwach kościelnych i państwowych udało się natrafić na siedem kopii innych dokumentów, a także regesty kolejnych. W sumie udało się odnaleźć dane dla 19 dokumentów wystawionych przez klasztor kłobucki w XV wieku: w 1461 r. – 1, w 1465 r. – 1, w 1466 r. – 4, w 1471 r. – 1, w 1473 r. – 1, w 1475 r. – 1, w 1476 r. – 3, w 1477 r. – 1, w 1478 r. – 1, w 1479 r. – 1, w 1483 r. – 1, w 1491 r. – 1, w 1498 r. – 1,

⁵³ Perzanowski, *Spominki klasztoru kłobuckiego*, s. 22-52; M. Łobaza, *Piśmiennictwo sakralne i pragmatyczne kanoników regularnych kongregacji krakowskiej w czasach staropolskich*, Warszawa 2016, [mps rozprawy doktorskiej w ABC]; Łatak, *Katalog prepozytów klasztoru i parafii w Kłobucku w latach 1454-1810*, passim.

⁵⁴ „Item hoc anno 1480 feria quinta ante Pentecostes dominus Dobeslaus recepit bibliam parvulam de Beata Virgine interpretatam in pergameno scriptam ad rescribendum. Loco cuius debuit ponere epistole Jeronimi. Cum reddiderit hoc scriptum deletur. Iam reddidit”. Zob. Perzanowski, *Spominki klasztoru kłobuckiego*, s. 111; Łatak, Nalbach, *Ze studiów nad kulturą umysłową kanoników regularnych w XV i XVI wieku*, s.203-204.

⁵⁵ AKMKr, Acta Officialia, t. 23, s. 101-102.

w 1500 r. – 1⁵⁶. Nie jest to być może dużo, jak na pięćdziesiąt lat dziejów ośrodka i jego aktywności, ale można na tej podstawie rozpocząć wieloaspektową refleksję nad dokumentami, a w ich świetle również zrekonstruować tryb pracy kancelarii. Najstarszy z pozyskanych dotąd dokumentów został wystawiony przez klasztor 23 kwietnia 1466 r. w związku z zamianą pól i ogrodu ze szlachetnym Jakubem, dziedzicem Mokrej i wójtem kłobuckim⁵⁷. Dokument ten znany jest wyłącznie z kopii przechowywanej w zasobie Archiwum Klasztoru Jasnogórskiego. Nadmienić wypada, że jest on także najstarszym źródłem do badań nad składem osobowym konwentu, gdyż wymienia imiennie kanoników uczestniczących w tym dniu w kapitule konwentualnej, zwołanej przez prepozyta Andrzeja z Szadka⁵⁸. Ostatnim śladem aktywności kancelarii klasztoru kłobuckiego, który udało się odnaleźć dla omawianego okresu, jest dokument konfraterni udzielonej przez klasztor księdzu Janowi Gosławskiemu herbu Wieniawa, kanonikowi krakowskiej kapituły katedralnej, oficjałowi i wikariuszowi generalnemu krakowskiemu. Dokument został spisany i wręczony konfratrowi 20 maja 1500 r. w refektarzu klasztornym w czasie uroczystej sesji kapituły konwentualnej, do akt oficjalatu krakowskiego zaś wpisano go w sobotę 8 listopada 1500 r., zapewne z polecenia samego ks. J. Gosławskiego⁵⁹. Warto zatem przyjrzeć się najpierw dokumentowi zachowanemu w oryginale, a następnie kopiom, aby na podstawie formy stylistycznej i graficznego opracowania wysnuć wnioski o cechach i jakości pracy kancelarii klasztornej.

Dokument zachowany w oryginale został wystawiony w sobotę 14 sierpnia 1479 r. Prepozyt Andrzej, przeor Maciej i cały konwent zawarli konfraternię z prepozytem Jakubem z Wadowic oraz konwentem swojej macierzy w podkrakowskim Kazimierzu i w archiwum tego konwentu jest przechowywany do dzisiaj⁶⁰. Nie udało się ustalić, kiedy i przez kogo dokument został wręczony prepozytowi krakowskiemu. Analiza *Spominków* klasztoru kłobuckiego pozwala jednak domniemywać, że uczynił to jeszcze tego samego miesiąca sam prepozyt Andrzej, gdy udał się do Krakowa na spotkanie z mistrzem Janem Długoszem⁶¹. Papierowy dokument o wymiarach 305×290 mm, opisany na odwrocie jako *fraternitas cum fratribus de Clobuczsko*, jest deklaracją. Jego stan zachowania jest zły, posiada spore ubytki, głównie w miejscach trzech pionowych złożów. Spisany został w języku łacińskim, pismem starannym o cechach kursywy gotyckiej z klasycznymi

⁵⁶ AKMKr, Acta Officialia, t. 20, s. 625; ABC, Pergaminy, sygn. 108; Metrica, II, s. 66-67; Teka: Różne klasztory, sygn. B. 160; AJG, sygn. 118, s. 77; sygn. 119, s. 35, 37, 81, 89, 141; sygn. 106, 50, 51; BPAN/PAU, sygn. 1967, s. 15, 16, 17, 30, 38, 47, 48, 54, 60; AACz, Kopiarz kłobucki 1410-1630, sygn. KP 12; Kopiarz kłobucki 1547-1697, sygn. KP 13, s. 127, 132; Summariusz dokumentów parafii Kłobuck 1448-1795, sygn. KP 16. Dokumentów wystawionych było bez wątpienia więcej. Przed 1500 r. konwent 5 razy wybierał prepozyta i musiał zwracać się najpierw do władz kościelnych (biskup krakowski lub konsystorz) o zgodę na zwołanie kapituły wyborczej, a po dokonaniu wyboru odrębnym dokumentem prosić o zatwierdzenie wyboru.

⁵⁷ AJG, sygn. 118, s. 77.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ AKMKr, Acta Officialia, t. 20, s. 625.

⁶⁰ ABC, Pergaminy, n. 108.

⁶¹ PAU/PAN, sygn. 1967, s. 60.

abrewiacjami. Inicjał wykonany piórem stanowi jedyne jego zdobienie. Zaczyna się od intytulacji z zaimkiem *nos*. Arenga, oddająca w jakimś stopniu sposób myślenia wystawcy dokumentu, jest typowa dla kultury i teologii klasztornej kręgu kanonickiego u schyłku średniowiecza, którą syntetyzuje komentarz do statutów kanoników regularnych prepozytury rudnickiej, napisany pod koniec XIV wieku przez kanonika Piotra Klaretę⁶². Nie ma w niej pesymizmu wobec świata, nie podkreśla znikomości doczesnego życia, nie wyraża przekonania o tym, że prawdziwe życie jest dopiero po śmierci. Uwypukla natomiast ideę wspólnotowości Kościoła, rolę i konieczność modlitwy wspólnotowej w drodze do zbawienia i życia wiecznego. Uzasadnienie czerpie z Ewangelii, listów św. Jakuba i św. Pawła Apostołów, a także ze statutów. Jest to zatem fundament biblijno-eklezyjalny, który lokuje się w ideałach *devotionis modernae* oraz kanonickiej kultury klasztornej, osadzonej w teologii kolegium apostołskiego oraz koncepcji Kościoła jako Ciała Mistycznego Chrystusa. Promulgacja jest połączona z dalszą częścią dokumentu przy pomocy przyimka *ze*. Inne elementy, jak inskrypcja, salutacja, dyspozycja, koroboracja i datacja nie odbiegają od wzorców stosowanych w ówczesnej praktyce kancelaryjnej. Delikatny inicjał – majuskuła litery N o wysokości 5 cm – nawiązuje do idei ula i pszczoły, elementu dość popularnego w zdobnictwie późnego średniowiecza. W teologii życia zakonnego pszczoła symbolizowała bowiem pracowitość, porządek, mądrość, wstrzemięźliwość, czystość oraz posłuszeństwo. Dokument został uwierzytelniony dwiema podwieszonymi pieczęciami – prepozyta i konwentu, po których pozostały tylko fragmenty pasków, a także własnoręcznym podpisem prepozyta Andrzeja: *Andreas pptus*⁶³. Studium porównawcze tego dokumentu pod względem dbałości o stronę wizualną i przejrzystość graficzną, sztuki przygotowania, formatu karty, sposobu złożenia, treści i formy, stylu, kompozycji, logiki wewnętrznej, języka i pisma, duktu, abrewiacji oraz ligatur pozwala na sformułowanie wniosku, że nie odstępuje on w niczym od innych z tego okresu przechowywanych w zasobie archiwum prepozytury Bożego Ciała w Krakowie, a wystawionych przez kancelarie miejskie kilku miast, w tym Kazimierza i Krakowa, kancelarię grodzką, sądy ziemskie, kancelarię konsystorską, kancelarie klasztorne cystersów mogińskich, kartuzów legnickich, kanoników re-

⁶² Jedna z kopii tego komentarza znajduje się dzisiaj w Archiwum Narodowym w Krakowie. Do Krakowa trafiła w 1426 r. Zob. Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANK), ms sygn. K 888; M. Marosz, *Kodeks klasztorny kanoników regularnych laterańskich prepozytury Bożego Ciała w Krakowie na Kazimierzu (nekrolog, kalendarz) w zbiorach Archiwum Państwowego w Krakowie, w: Klasztor Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w okresie przedtrydenckim. Ludzie-Wydarzenia-Budowle-Kultura*, red. K. Łatak, Łomianki 2012, s. 329-333; K. Łatak, *Traktaty Collectio super statuta oraz Formula novitiorum ks. Piotra Clarety, kanonika regularnego prepozytury rudnickiej, jako źródła do poznania ruchu devotionis modernae*, w: *Klasztor Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w okresie przedtrydenckim*, s. 415-430.

⁶³ Ks. Andrzej z Szadka urodził się ok. 1412 r. W latach 1428-1430 studiował w Uniwersytecie Krakowskim, gdzie poznał Jana Długosza. Do zakonu wstąpił ok. 1441 r. w Mstowie. Na urząd prepozyta w Kłobucku został wybrany najpewniej w 1464 r., po rezygnacji ks. Filipa z Krakowa, chociaż dokumenty wymieniają go po raz pierwszy dopiero 23 maja 1465 r. Na urzędzie niezwykle aktywny. Budowniczy nowego kościoła, którego prezbiterium przetrwało do dzisiaj. Utrzymywał regularny kontakt z mistrzem Janem Długoszem. Zmarł na przełomie 1483/1484 r.

gularnych prepozytur czesko-morawskich i opactw śląskich. Pozwala w rezultacie na sformułowanie wniosku o wysokich kompetencjach i znajomości sztuki kancelaryjnej w klasztorze kłobuckim. Owszem, jest to tylko jeden egzemplarz zachowany w oryginale. Nie można jednakże zakładać, że inne prezentowały się inaczej, a przez to wątpić w jakość pracy kancelaryjnej. Wniosek ten podpierają zresztą zachowane kopie innych wystawionych przez klasztor dokumentów.

Ten sam schemat, co dokument zachowany w oryginale, posiadają kopie czterech dokumentów konfraterni udzielonej świeckim dobrodziejom i przyjaciółom klasztoru spoza Kłobucka, a mianowicie: Maciejowi z Kleczowa (25 stycznia 1476)⁶⁴, Marcinowi z Kluczborka i jego żonie (1477)⁶⁵, Mikołajowi Signatorowi z podkrakowskiego Kazimierza (1477)⁶⁶ oraz Michałowi i jego żonie z Wrocławia (1477)⁶⁷. W treści różnią się jednak, podkreślając duchowe, doczesne i wieczne korzyści, które gwarantuje konfraternia, a także zobowiązania modlitwne klasztoru na rzecz obdarowanego konfraternią benefaktora. O technice i sztuce wykonania ich oryginałów brakuje informacji poza tym, że zostały spisane w języku łacińskim na papierze, a uwierzytelniały je podwieszono pieczęcie prepozyta i konwentu. Ten sam czas ich wystawienia, ci sami wystawcy oraz identyczna sprawa pozwalają jednak domniemywać, że identyczny był również proces ich tworzenia i sztuka wykonania.

Inny jest schemat dokumentu wystawionego 23 kwietnia 1466 r., który znany jest z XVI-wiecznej z kopii sporządzonej na użytek przewodu sądowego. Jednak inna była sprawa, którą regulowano. Ten dokument, co już zostało nadmienione, powstał w związku z zamianą pól i ogrodu dokonaną przez klasztor ze szlacheckim Jakubem, dziedzicem Mokrej i wójtem kłobuckim⁶⁸. Jest on deklaracją, zaczyna się od intytulacji z zaimkiem *nos*, by zaraz przejść do dyspozycji. Treść zamyka koroboracja i datacja. Oryginał spisano w języku łacińskim na papierze, a uwierzytelniono go podwieszonymi pieczęciami. Kopię sporządzono zgodnie z renesansowymi zasadami pisowni, co uniemożliwia wnioskowanie o oryginalnej pisowni, ale sam język jest zrozumiały, gramatycznie poprawny.

Ostatni z dokumentów objętych kwerendą został wystawiony przez klasztor 20 maja 1500 r. Znany jest on tylko z kopii znajdującej się w oficjaliach konsystorza krakowskiego, odbiega formą i treścią od wcześniejszych. Jest to akt notarialny spisany przez notariusza publicznego *imperiali auctoritate*, a zarazem kanonika konwentu kłobuckiego ks. Łukasza z Wielunia, potwierdzający przyznanie przez kapitułę konwentualną konfraterni księdzu Janowi Gosławskiemu. Kapituła, którą prepozyt zwołał w tym właśnie dniu, działała w pełnym składzie, a zatem:

⁶⁴ „Honorabili domino Mathie de Kleczov amico dilecto Andreas prepositus nostram confraternitatem confert. Sequitur forma confraternitatis”. Zob. Biblioteka PAN/PAU, sygn. 1967, s. 47.

⁶⁵ „Provido Martino de Kluczborg et sue uxori Magarethe Andreas prepositus confraternitatem confert. Sequitur forma confraternitatis”. Zob. tamże, s. 47.

⁶⁶ “Provido domino Nicolao dicto signator civi in Casymiria benefactori devotissimo Andreas prepositus confraternitatem confert”. Zob. tamże, s. 48.

⁶⁷ „Abdreas pptus cum conventus domino Michaeli civi Wratislaviensi una cum honesta uxore sua confraternitatem confert. Sequitur forma Confraternitatis”. Zob. tamże, s. 54.

⁶⁸ AJG, sygn. 118, s. 77.

ks. Maciej Baran z Częstochowy – prepozyt, ks. Stanisław – przeor, ks. Mikołaj, ks. Paweł, ks. Stanisław, ks. Tomasz, ks. Łukasz z Wielunia i diakon Stanisław⁶⁹. Dokument zaczyna się inwokacją: *In nomine Domini. Amen*, która mogła stanowić incipit oryginału. Inne elementy są właściwe dokumentowi średniowiecznemu. Został spisany na papierze, w języku łacińskim, a uwierzytelniały go podwieszono pieczęcie prepozyta i konwentu.

Zestawienie wszystkich informacji o cechach zewnętrznych i wewnętrznych dokumentów wystawionych przez klasztor kłobucki w XV wieku sygnalizuje, że kancelaria klasztorna stosowała, podobnie jak w klasztorze krakowskim, trzy schematy redagowania. Schemat pierwszy zawierał: inwokację, arengę, intytulację, promulgację, narrację, koroborację, datację i testację. Schemat drugi obejmował: intytulację, promulgację, salutację, narrację, koroborację i datację. Schemat trzeci składał się z: inwokacji, promulgacji, narracji, dyspozycji, koroboracji i datacji. Pozwala ponadto na sformułowanie wniosku, że w XV wieku kancelaria stosowała się w całej pełni do ówczesnego stylu kancelaryjnego. Korzystała z gotowych formularzy, ale też wprowadzała własne, oryginalne motywy widoczne szczególnie w arengach oraz narracji. Typ pisma, język oraz treść wskazują na jej dość wysoki poziom. Pismo znane z oryginału sugeruje dobre przygotowanie techniczne pisarza, treść wszystkich zaś znaczny poziom kultury umysłowej redaktora. Zakonnicy redagujący dokumenty potrafili jasno wyrazić myśl, a także zachować logiczną i przejrzystą konstrukcję dokumentu. Ornamentyki nie nadużywano. Stanowiły ją inicjał oraz incipit. Ten ostatni odpowiadał inwokacji.

O sekretarzach kapituły, którzy prowadzili kancelarię, wiadomo stosunkowo mało, ale też studium nad prozopografią tego konwentu zapoczątkowane w 2015 r. nie zostało jeszcze doprowadzone do końca. Dokument konfraterni klasztoru z macierzą w podkrakowskim Kazimierzu spisał najpewniej przeor Maciej z Wielunia, wymieniany na tym urzędzie w latach 1465-1479, a w każdym razie podpis złożony osobiście przez prepozyta Andrzeja z Szadka upewnia, że tekst zasadniczy pisała inna niż jego ręka. Podobnie też w zachowanej księdze rachunkowej z lat 1465-1518⁷⁰. Typ pisma kojarzyć należy nie z innym zakonikiem, lecz z przeorem Maciejem. Przeor był wikariuszem prepozyta i jedynie on mógł mieć dostęp do księgi założonej i prowadzonej przez prepozyta, gdy ten był poza klasztorom. Prepozyt Andrzej co najmniej dwukrotnie nadmieniał, że Maciej pisał, a także prowadził własne registry konwentualne⁷¹. W 1479 r. przeor Maciej był najpewniej także sekretarzem kapituły i jemu należy przypisać sporządzony wówczas dokument konfraterni. Dowodem jest typ pisma w zachowanej księdze klasztornych rachunków z lat 1465-1518, który odpowiada pismu dokumentu z 1479 r., zachowanego w oryginale. Przeor Maciej urodził się ok. 1430 r., a do zakonu wstąpił w Krakowie. W 1455 r. został oddelegowany przez kapitułę do Kłobucka. Na urzędzie przeora konwentu odnotowano go wielokrotnie, a mianowicie w 1465 r., 23 kwietnia 1466 r., 25 stycznia 1476 r., 1477 r. oraz 14 sierpnia 1479 r. Niejeden

⁶⁹ AKMKr, Acta Officialia, t. 20, s. 627.

⁷⁰ Biblioteka PAN/PAU, sygn. 1967, passim.

⁷¹ Perzanowski, *Spominki klasztoru kłobuckiego*, s. 101 notata 24; s. 103 notata 34: „Alia debita prior signavit (...) Alia prior signavit in suo registro”.

raz reprezentował w urzędach prepozyta oraz konwent klasztoru, o czym nadmieniam w swoich *Spominkach* prepozyt Andrzej. Zmarł najpóźniej w 1482 r.⁷² Innym znanym imiennie sekretarzem kapituły był ks. Łukasz z Wielunia, posiadający tytuł notariusza publicznego *imperiali auctoritate*, wymieniony na tym urzędzie po raz pierwszy 20 maja 1500 r.⁷³ Posiadał wykształcenie akademickie, był obeznany z osiągnięciami nauk świeckich i kościelnych, a także doświadczony w praktyce kancelaryjnej. Nie wiadomo jednak, gdzie studiował; w zachowanych metrykach Uniwersytetu Krakowskiego nie można go zidentyfikować. Urodził się ok. 1470 r. Jego ojciec Wawrzyniec był rzemieślnikiem artystą w Wieluniu, zajmował się wyrabianiem ozdobnych szkatuł do przechowywania kosztowności. Nie jest wykluczone, że Łukasz był krewnym przeora konwentu Macieja z Wielunia. Do klasztoru wstąpił jako duchowny archidiecezji gnieźnieńskiej, na krótko przed 1500 r., a w każdym razie w maju tego roku był najmłodszym precedencją wśród księży zasiadających w kapitule konwentualnej. Będąc w klasztorze, udzielał się nadal jako notariusz publiczny, tworzył na użytek wewnętrzny oraz publiczny, dla odbiorcy duchownego i świeckiego. Dnia 7 lipca 1500 r. oraz 6 sierpnia 1505 r. spisał np. ugodę między kmieciami z Wilkowiecka i prepozytem klasztoru mstowskiego co do dziesięcin należnych temu klasztorowi z ich łąnów. Kto i kiedy dopuścił go do wykonywania urzędu notariusza, nie udało się ustalić. W latach 1521-1527 ks. Łukasz był prepozytem klasztoru. Zmarł dopiero w 1543 r., w czasie morowego powietrza. Do tej pory udało się natrafić na cztery spisane przez niego dokumenty (20 maja 1500 r., 7 lipca 1500 r., 6 sierpnia 1505 r., czerwiec 1525 r.), aczkolwiek znane wyłącznie w kopiach⁷⁴.

Kancelaria posługiwała się pieczęciami, którymi dysponował klasztor. Zgodnie z zapisem statutów (*consuetudines*) prawo do ich posiadania mieli zarówno prepozyt, jak i kapituła. Kwestie związane z ich używaniem regulował rozdział zatytułowany: *De custodia sigilli Conventus et litteris eiusdem missis et per eum mittendis*⁷⁵. Tłok pieczęci konwentualnej miał być przechowywany wraz z precjozami w skarbcu, w skrzyni zamykanej na trzy klucze (*tribus clavibus*). Jeden z kluczy przechowywał prepozyt, drugi przeor, trzeci kanonik wybrany przez konwent. We wszystkich przypadkach, które dotyczyły całego zgromadzenia, kapituła konwentualna nie mogła użyć pieczęci bez wiedzy prepozyta, ale też prepozyt nie mógł użyć własnej pieczęci bez wiedzy kapituły⁷⁶. Dokument wystawiany

⁷² Nekrolog klasztoru krakowskiego odnotował jego zgon, ale nie podał daty dziennej ani rocznej. Zob. ANK, rkps, sygn. K 888.

⁷³ „Lucas filius Laurecii de Vielun frater Canonicorum Regularium ad Sanctum Martinum in Clobuczsko publicus imperiali auctoritate notarius”. Zob. AKMKr, Acta Officialia, t. 20, s. 627; t. 23, s. 101, 102.

⁷⁴ Biogram prepozyta zob. Łatak, *Katalog prepozytów klasztoru i parafii w Kłobucku w latach 1454-1810*, s. 572-574.

⁷⁵ BGUMCS, rkps sygn. III 608, s. 68.

⁷⁶ „Sigillum Conventus sub tribus clavibus diligenter custodiatur quarum unam servet Prior, secundam Sacristianus, tertiam frater per conventuales fratres electus (...). Ad vitandum vero scandalum et damna, quae propter abusum sigilli Conventus contingere possunt, volumus, quod Capitulum uti suo sigillo sine consensus Praelati non possit. Similiter nec Praelatus in causis magnis, vide-

przez klasztor, zanim został opieczętowany, musiał być publicznie odczytany w czasie kapituły konwentualnej, a jego kopia miała być przekazana do przechowywania w skarbcu wraz z innymi dokumentami dotyczącymi klasztoru. Konwent mógł być reprezentowany na trzy sposoby: pieczęcią prepozyta, pieczęcią konwentu i obiema naraz⁷⁷. Pieczęcie, podobnie jak w klasztorze macierzystym w Krakowie, były anonimowe. Dyktował to z jednej strony pragmatyzm, a z drugiej teologia życia zakonnego. Pieczęcie anonimowe mogły służyć dłużej niż imienne, natomiast teologia życia zakonnego, podkreślając jego wspólnotowy charakter, zdecydowanie zabraniała eksponowania własnej osoby⁷⁸.

Najstarsza wzmianka o użyciu pieczęci przez klasztor pochodzi z 23 kwietnia 1466 r., co oznacza, że jej tłok wykonano wkrótce po fundacji. Kopia dokumentu konfraterni udzielonej w styczniu 1476 r., wpisana do księgi rachunkowej klasztoru, nadmienia o użyciu dwóch pieczęci – zarówno prepozyta, jak i konwentu⁷⁹. Ślady użycia ich obu zawiera również dokument oryginalny wystawiony przez klasztor 14 sierpnia 1479 r., przechowywany w archiwum klasztoru krakowskiego⁸⁰. Jak dotąd nie udało się natrafić na średniowieczny odcisk pieczęci prepozyta. Znaleziono natomiast odcisk pieczęci konwentualnej. Zachował się on na dokumencie zezwalającym ks. Augustynowi Tomaszowi Marmulewiczowi na przejście do kongregacji krakowskiej. Dokument został wystawiony 2 kwietnia 1763 r., a podpisy obok wyciśniętej pieczęci złożyli prepozyt Józef Stanisław Praski oraz przeor Maciej Wroński, sekretarz kapituły⁸¹. Miała ona kształt mandorli o wymiarach 65×45 mm. Kształtem i kompozycją przypominała pieczęć prepozyta krakowskiego z tą różnicą, że pieczęć krakowska w polu miała umieszczony wizerunek Madonny z Dzieciątkiem, natomiast w polu pieczęci kłobuckiej umieszczono wizerunek stojącego biskupa w stroju pontyfikalnym. Identyfikacja biskupa jest utrudniona, gdyż odcisk jest mało czytelny. Nie wydaje się jednak, by był to św. Augustyn, którego kanonicy regularni uznawali za ojca i prawodawcę. Biskupa należy kojarzyć raczej ze św. Marcinem. Zresztą w dokumentach wystawionych przez klasztor do 1525 r. mówi się zwykle o konwencie św. Marcina: „conventus Canonorum Regularium Sancti Martini in Clobuczsko”. Podobnie kanonik Łukasz z Wielunia, notariusz publiczny, pisał się „frater Canonorum Regularium ad Sanc-

---

licet venditionibus, emptiōibus, mutationibus in magna quantitate, in perpetuis locationibus bonorum Monasterii, et similibus suo sigillo non utatur, nisi de consensus Capituli”. Zob. tamże.

⁷⁷ E. Zielińska, *Siedemnastowieczna pieczęć klasztoru kanoników regularnych laterańskich w Kraśniku*, w: *Pieczęć w Polsce średniowiecznej i nowożytnej*, red. P. Dymmel, Lublin 1998, s. 63-72; K. Łatak, *Średniowieczne pieczęcie krakowskiego klasztoru kanoników regularnych*, „Echa Przeszłości”, 3 (2002) s. 19-25; Łatak, Nalbach, *Ze studiów*, s. 31.

⁷⁸ Łatak, *Średniowieczne pieczęcie krakowskiego klasztoru kanoników regularnych*, s. 19-21.

⁷⁹ „Datum in Klobuczsko feria tertia proxima festi Conversionis Sancti Pauli Anno Domini MoCCCC septuagesimo sexto sub utroque sigillo nostro”. Zob. Biblioteka PAN/PAU, sygn. 1967, s. 47.

⁸⁰ ABC, Pergaminy, n. 108.

⁸¹ ABC, Acta Capituli Generalia, k. 176v.

tum Martinum in Clobuczsko⁸². W moim przekonaniu jest to silny argument za przyjęciem, że w polu pieczęci klasztornej umieszczono wizerunek św. Marcina, patrona kościoła i klasztoru⁸³. W otoku pieczęci biegnie legenda wypisana minuskulą gotycką: *Sigillum Conventus Canoniorum Regularium in Klobuczko*. Całość przedstawienia odznacza się sporym walorem artystycznym. Jest wyrażona z uwzględnieniem proporcji, lekkością i jako taka może być uważana za dzieło sztuki. Czas powstania tłoka pieczęci należy łączyć z pierwszym prepozytem klasztoru Filipem z Krakowa (1454/1455-1462/1463), natomiast miejscem jego powstania był bez wątpienia Kraków. Tłok wykonany był najpewniej z mosiądzu i osadzony w drewnianym uchwycie. Niemal identycznie wykonany tłok pieczęci klasztoru kanonickiego w pobliskim Mstowie odnaleziono w gruzie w jednej z piwnic. Został on zdeponowany w kancelarii parafialnej. Niestety, po 1992 r. w niewyjaśnionych okolicznościach zaginął.

Podsumowanie

Należy podkreślić, że przedstawiony opis kancelarii ma charakter wstępny, oparty na analizie dziewięciu dokumentów z lat 1466-1500, zidentyfikowanych w trakcie kwerendy materiałów źródłowych do prozopografii konwentu w okresie przedtrydenckim, z których tylko jeden zachował się w oryginale. Zarysowane problemy wymagają głębszej analizy, a bez wątpienia dalszej drobiazgowej kwerendy archiwalnej. Wydaje się jednak, że artykuł okaże się użyteczny dla historyków i zajmujących się przeszłością Kłobucka jako przyczynek do studiów nad dziejami i kulturą prepozytury kłobuckiej kanoników regularnych, która wciąż czeka na odrębną, całościową i naukową monografię. Bez poznania jej przeszłości historia miasta, parafii, a także powiatu kłobuckiego nie będzie pełna. Wszak to prepozytura kanoników regularnych była w dużej mierze ośrodkiem miastotwórczym, a jej kultura rezonowała na cały okręg parafialny, w którym dzisiaj działa kilka gmin i co najmniej dziesięć odrębnych parafii. Zestawienie informacji zawartych w dotąd zebranych materiałach źródłowych daje czytelny obraz organizacji i aktywności kancelarii prepozytury w XV wieku, a w każdym razie pewne jest, że: kancelaria działała od początku istnienia prepozytury, chociaż pierwszy wystawiony przez nią dokument w pełnej wersji pochodzi dopiero z 23 kwietnia 1466 r.; pomieszczenie kancelarii było zespolone z archiwum i księżnicą; kancelaria dysponowała dwiema pieczęciami dla uwierzytelniania wystawianych dokumentów; nadzór nad kancelarią sprawował sekretarz kapituły nazywany także notariuszem; jeden z sekretarzy kapituły był zarazem notariuszem publicznym *imperiali auctoritate*, co sugeruje, że obowiązki sekretarza starano się powierzać zakonnikom z odpowiednimi kompetencjami; odpowiedzialny za kancelarię łączył obowiązki z innymi urzędami konwentualnymi; obok obowiązku przygoto-

⁸² Dokumenty wystawione przez ks. Łukasza: 20 maja 1500 r., 8 lipca 1500 r., 6 sierpnia 1505 r. Zob. AKMKr, Acta Officialia, t. 20, s. 625; t. 23, s. 101.

⁸³ W Krakowie w polu pieczęci konwentualnej umieszczono wizerunek Męża Boleści w konstrukcji przypominającej gotycką monstrancję. Nawiązano w ten sposób do ołtarza głównego kościoła Bożego Ciała. Szczegółowy opis ołtarza pozostawił w swojej kronice ks. Stefan Ranatowicz.

wywania dokumentów sekretarz prowadził również księgi przewidziane statutami, jak księgę kapituł i nekrolog.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Historyczne Kurii Generalnej Zakonu w Rzymie
sygn. A-3474, Rkps.

Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie
sygn. KP 12, Kopiarz kłobucki 1410-1630.
sygn. KP 13, Kopiarz kłobucki 1547-1697.
sygn. KP 16, Summariusz dokumentów parafii Kłobuck 1448-1795.

Archiwum Klasztoru Bożego Ciała w Krakowie
b. sygn, Acta Capituli Generalis, rkps.
b. sygn, Metrica Conventus Corporis Christi, II, rkps.
n. 108, Pergaminy.
sygn. B 160, Teki: Różne klasztory 1485-1843.

Archiwum Klasztoru Jasnogórskiego
sygn. 83, Akta do kompromisu z Wybranowskim, rkps.
sygn. 97, Akta dotyczące młynów pod Kłobuckiem 1500-1797, rkps.
sygn. 1297, Akta do Kłobucka miasta 1485-1794, rkps.
sygn. 1302, Akta dotyczące procesu Jasnej Góry z Wybranowskim 1479-1793, rkps.
sygn. 297, Akta procesu Jasnej Góry z Wybranowskim 1479-1800, rkps.
sygn. 119, Kłobuck 1461-1789, rkps.
sygn. 118, Kłobuck 1462-1769, rkps.
sygn. 106, Kłobuck. Dobra ziemskie 1448-1789, rkps.
sygn. 128, Kłobuck. Różne sprawy, rkps.
sygn. 83, 97, 106, 118, 119, 128, 297, 1297, 1302, Rkps.

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie
sygn. 7, 14, 20, Acta Officialia.
sygn. AV 26 AV, Acta Visitationis.
sygn. AVCap 15, Acta Visitationis.
sygn. AVCap 32, Acta Visitationis
sygn. APC 14, Teki: Kłobuck.
sygn. APC 69, Teki: Kłobuck.

Archiwum Narodowe w Krakowie
sygn. K 888, Kalendarz i nekrolog klasztoru Kanoników Regularnych Laterańskich przy kościele Bożego Ciała: traktaty dotyczące tego klasztoru z lat 1407-1658, rkps.

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

sygn. 3742/III, Ranotowicz S., *Casimiriae civitatis urbi Cracoviensi confrontatae origo. In eaque ecclesiarum erectione et religiosorum foundationes nec non series, vitae, res gestae praepositorum Conventus Canoniorum Regularium Lateranensium S[ancti] Augustini ad Ecclesiam Sacratissimi Corporis Christi descriptae*, rkps.

Biblioteka Główna Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej

sygn. III 608, Statuty i komentarze do reguły kanoników regularnych w Kraśniku, rkps.

Biblioteka Polskiej Akademii Nauk/Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie

sygn. 1967, Księga rachunkowa klasztoru kłobuckiego z lat 1465-1518, rkps.

Źródła drukowane

Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta, red. B. Ulanowski, t. 3, Kraków 1908.

Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis Liber Beneficiorum Diecesis Cracoviensis, t. 3: *Monasteria*, red. A. Przeździecki, Kraków 1864.

Łoniewski Krzysztof, *Regula Beatissimi Patris Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi De communis vita Clericorum. Huic adiecta Collectio D[omini] Petri Claretiae Canonici Regularis de Domo Rudnicensi super Statuta Canoniorum Regular[ium] ac modus investiendi atque profitendi in eodem Ordine Canonico ex Capitulis Statutorum secundo et IIII nec non Bulla S[ancti] D[omini] N[ostri] Pii P[apae] P[ontificis] Quinti. In usum Canoniorum Regul[arium] Crac[oviensis] Conventus Eccl[esiae] Sacratissimi Corporis Christi in Kazimiria*, Kraków 1618.

Opracowania

Chrażyczewski Waldemar, *Kancelarie centralne państwa XIV-XVIII w.*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 213-252.

Dobosz Józef, *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002.

Dobosz Józef, *Piastowie wobec premonstratensów i innych form kanonikatu regularnego w XII wieku*, „*Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis*”, 40 (2007) s. 6-18.

Gliński Tadeusz., *Kanonicy regularni (Bożeciałki) w opinii Długosza*, w: *Studia z dziejów Kościoła Bożego Ciała w Krakowie*, red. Z. Jakubowski, Kraków 1977, s. 189-209.

Gorczyński Michał Akwilin, *Schema de Canonicis Regularibus Lateranensibus Congregationis Cracoviensis*, w: Joannis de Nigra Valle, *Genealogia Sacri et Apostolici Ordinis Canoniorum Regularium*, Kraków 1707, s. 85-121.

Grabowski Janusz, *Kancelarie i dokumenty książąt mazowieckich w latach 1341-1381. Ośrodki zarządzania kultury*, Warszawa 1999.

Grabowski Janusz, *Kancelarie książęce na Mazowszu (do 1526 roku)*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 213-252.

Hamryszczak Artur, *Bibliografia zawartości półrocznika „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”*. *Tomy 1-100*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 101 (2014) s. 5-91.

Jaśkiewicz Aleksander, *Zabytki sztuki*, w: *Kłobuck. Dzieje miasta i gminy (do roku 1939)*, red. F. Kiryk, Kraków 1998, s. 431-468.

Knapiek Elżbieta, *Akta oficjalatu i wikariatu generalnego krakowskiego do połowy XVI wieku*, Kraków 2010.

- Koczerwska Maria, *Kancelarie i dokumentacja kościelna*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 213-252.
- Kowalczykówna Maria, *Wypisy do biografii Jana Długosza z ksiąg sądowych Kurii Metropolitalnej w Krakowie*, „*Analecta Cracoviensia*”, 12 (1980) s. 237-315.
- Laberschek Jacek, *W czasach piastowskich i jagiellońskich*, w: *Kłobuck. Dzieje miasta i gminy (do roku 1939)*, red. F. Kiryk, Kraków 1998, s. 85-158.
- Łatak Kazimierz, *Kongregacja krakowska kanoników regularnych laterańskich na przestrzeni dziejów*, Kraków 2002.
- Łatak Kazimierz, *Prepozytura mstowska od uzyskania autonomii do kasaty (1441-1819)*, w: *Mstów. Miasto, klasztor, parafia na przestrzeni wieków*, red. K. Łatak, Łomianki 2013, s. 123-178.
- Łatak Kazimierz, *Reintegracja prepozytur mstowskiej z diecezją krakowską w świetle dokumentu kardynała Zbigniewa Oleśnickiego z 1453 roku*, w: *Z uczniami, kolegami i przyjaciółmi w świecie nauki. Prace dedykowane profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu w osiemdziesiąt rocznicę urodzin*, red. W. Chorążyczewski, A. Ceglińska, Olsztyn 2014, s. 433-445.
- Łatak Kazimierz, *Katalog prepozytur klasztoru i parafii w Kłobucku w latach 1454-1810*, w: *Zarys dziejów Kłobucka, parafii św. Marcina i okolic*, przyg. A. Brzózka, A. Sekiewicz, A. Wójcicki, Kłobuck 2017, s. 550-621.
- Łatak Kazimierz, Nalbach Stanisław, *Ze studiów nad kulturą umysłową kanoników regularnych krakowskiej prepozytur Bożego Ciała w XV i XVI wieku*, Kraków 2009.
- Łobaza Michał, *Piśmiennictwo sakralne i pragmatyczne kanoników regularnych kongregacji krakowskiej w czasach staropolskich*, Warszawa 2016 [mps rozprawy doktorskiej w ABC].
- Łosowski Janusz, *Dokumenty i kancelarie wiejskie*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 447-459.
- Perzanowski Zbigniew, *Zarys dziejów miasta Kłobucka*, „*Małopolskie Studia Historyczne*”, 1 (1958) nr 2, s. 22-58.
- Perzanowski Zbigniew, *Spominki klasztoru kłobuckiego*, „*Rocznik Muzeum Okręgowego w Częstochowie*”, (1985) z. 1, s. 95-118.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, *Kanonicy regularni na Śląsku. Życie konwentów w śląskich klasztorach kanoników regularnych w średniowieczu*, Opole 1999.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, *Kłobuck i kanonicy regularni*, w: *Klasztory, miasta, zamki w życiu i twórczości Jana Długosza*, red. J. Rajman, D. Żurek, Kraków 2016, s. 85-94.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, *Związki Jana Długosza z kanonikami regularnymi (na przykładzie fundacji klasztoru w Kłobucku)*, w: *Jan Długosz herbu Wieniawa (1415-1480). Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Wieluń 24 czerwca 2015 r.*, red. M. Gogoła, J. Książek, Wieluń 2016, s. 72-85.
- Przemijanie i trwanie. Kanonicy Regularni Laterańscy w dawnej i współczesnej Polsce. Materiały z Międzynarodowej Konferencji zorganizowanej z okazji 600-lecia fundacji opactwa Bożego Ciała w Krakowie*, red. K. Łatak, I. Makarczyk, Kraków 2008.
- Ptaszyński Maciej, *Kancelarie i dokumenty Kościołów protestanckich w XVI-XVIII wieku*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 389-406.
- Rożek Michał, *Kościelne fundacje Jana Długosza*, „*Analecta Cracoviensia*”, 12 (1980) s. 319-321.
- Sikora Franciszek, *O fundacji kartuskiej Jana Długosza*, „*Kwartalnik Historyczny*”, 80 (1973) nr 4, s. 872-873.
- Stawski Marek, *Opactwo kanoników regularnych w Czerwińsku w średniowieczu*, Warszawa 2007.

- Starzyński Marcin, *Średniowieczny Kazimierz, jego ustrój i kancelaria*, Kraków 2015.
- Syta Krzysztof., *Dokumenty i kancelarie prywatne*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 459-497
- Tandecki Janusz., *Dokumenty i kancelarie miejskie*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 407-446.
- Wójtowicz Artur, [rec.]: *Marcin Starzyński, Średniowieczny Kazimierz, jego ustrój i kancelaria*, *Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, seria Monografie Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, t. 3, Kraków 2015, ss. 183, „Archiwa-Kancelarie-Zbiory”, (2016) nr 7 (9), s. 255-261.*
- Zielińska Ewa, *Siedemnastowieczna pieczęć klasztoru kanoników regularnych laterańskich w Kraśniku*, w: *Pieczęć w Polsce średniowiecznej i nowożytnej*, red. P. Dymmel, Lublin 1998, s. 63-72.

**AN OUTLINE OF THE HISTORY OF THE OFFICE OF THE KŁOBUCK
PROVOSTRY OF CANONS REGULAR UP TO THE END OF THE
15TH CENTURY. CONTRIBUTION TO RESEARCH ON
MONASTIC CULTURE IN MEDIEVAL POLAND**

Abstract

The article is the first attempt to describe the office – organization and activity – of the provostry of canons regular of the Lateran in Kłobuck in the first half-century of its existence. The activity of the provostry office founded in 1454 on the initiative of Jan Długosz, the historian, is confirmed in sources from 1461, although the oldest of the surviving documents issued by it dates back to 23 April 1466. The office prepared documents issued by the provost and by the provostry chapter, but also provided services to external clients. Nine documents edited by the monastery office until 1500 have survived to our times. They also constitute the main source for the article. They do not hold ground-breaking significance for nationwide research on monastic office systems and medieval documents, but they are important for regional studies. They constitute an important contribution to the study of the culture-forming and civilizational role of the Kłobuck provostry, which at that time was an important church centre on the border of Lesser Poland, Greater Poland and Silesia.

Keywords: monastic offices in Poland in the Middle Ages; Order of Canons Regular; the town of Kłobuck

Translated by Grzegorz Knyś